

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Філософський факультет
Кафедра етики, естетики та культурології

« Моральні проблеми сучасного мистецтва»

Кваліфікаційна робота за спеціальністю 033 філософія
на здобуття освітнього ступеня бакалавра філософії

Студент-виконавець

Васильєва Злата Зиновіївна

IV курс спеціальність 033 «Філософія»

ОПП «Філософія»

Науковий керівник:

Рихліцька Оксана Дмитрівна

Канд.філос.наук, доцент кафедри

етики, естетики та культурології

Допущено до захисту:

Зав.кафедри _____

Київ-2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	6
1.1. Поняття етики та моральних норм у мистецтві	6
1.2. Історико-культурні виміри моральних дилем у мистецтві.....	10
1.3. Межі свободи вираження сучасного мистецтва	13
РОЗДІЛ II. МОРАЛЬНІ КОЛІЗІЇ В СУЧАСНИХ НАПРЯМАХ МИСТЕЦТВА	18
2.1. Провокація та епатаж у сучасному мистецтві.....	18
2.2. Проблема цензури та регламентації у мистецтві.....	23
2.3. Моральні аспекти цифрового мистецтва та штучного інтелекту	28
РОЗДІЛ III. ЦІННІСНІ НАРРАТИВИ СУЧАСНОСТІ ТА ВПЛИВ НА МИСТЕЦТВО	34
3.1. Феномен «демонстративного співстраждання» та «втома співстраждання» у сучасному мистецтві.....	34
3.2. Митець і суспільство: виміри відповідальності.....	39
ВИСНОВКИ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	49

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю аналізу морально-етичних викликів у контексті сучасного мистецтва. Розгляд моральних аспектів художньої діяльності дозволяє не лише краще зрозуміти сучасні культурні тенденції, але й сформувати відповідальний підхід до мистецької діяльності.

Мистецтво завжди відігравало ключову роль у суспільному житті, відображаючи його моральні, культурні та філософські орієнтири. Однак із розвитком нових художніх форм, технологій та соціальних змін постають нові етичні виклики, що потребують глибокого осмислення. Межі свободи вираження, питання цензури, епатажу та відповідальності митця перед суспільством стають предметом жвавих дискусій як серед дослідників, так і серед самих творців мистецтва. У сучасному світі, де художні практики постійно виходять за традиційні рамки, гостро постають питання про допустимість певних естетичних прийомів, межу між провокацією та аморальністю, роль мистецтва в підтримці чи критиці соціальних і культурних норм. Крім того, цифрові технології, штучний інтелект та нові форми мистецького самовираження змінюють уявлення про авторство, етичну відповідальність і взаємодію мистецтва з аудиторією.

Ступінь наукової розробки теми. Моральні проблеми у сучасному мистецтві є предметом досліджень різноманітних галузей знання. Науковий інтерес до цієї теми зумовлений постійною трансформацією мистецтва під впливом соціальних, технологічних і політичних змін. Загалом, даними проблемами у мистецтві активно займалися відомі філософи, зокрема Платон, І. Кант, Д. Дідро та Ж.-Ж. Руссо. У ХХ столітті значний внесок у дослідження взаємозв'язку моралі та мистецтва зробили Т. Адорно, В. Беньямін, М. Фуко, які аналізували мистецтво в контексті суспільних норм та влади дискурсів. Сучасні дослідження зосереджені на новітніх викликах, таких як межі свободи творчості, етичні дилеми цифрового мистецтва та штучного інтелекту, цензура та вплив соціальних мереж на мистецькі практики. Особливий акцент робиться на ролі

провокації, перформативності та екоестетичних рухів у сучасному культурному просторі. Так, «втома від співстраждання» розглядають К.Кинник, Д.Кругман, Г.Камерон; Основні напрями морального впливу на творчість представлено в дослідженнях вітчизняних дослідників: О.Оніщенко, Л.Рубан, О.Фортової; проблеми впливу ШІ на сучасне мистецтво у працях Дж.Вінсент, В.Волинець, Е.Перлман, П.Горлач, П.Совгіря, і ін.: питання цензури та моральних провацій: О.Оніщенко, Л.Хандогіна і ін.

Об'єктом дослідження є сучасне мистецтво як сфера соціокультурної діяльності;

Предметом дослідження є моральні виклики, що постають у межах сучасних мистецьких практиках.

Метою роботи є дослідження основних моральних проблем сучасного мистецтва, їхніх причин та можливих шляхів вирішення. Для досягнення цієї мети передбачається виконання таких завдань:

- проаналізувати історико-культурні виміри моральних дилем у мистецтві;
- розглянути феномен провокації, епатажу та цензури у сучасному мистецтві;
- дослідити моральні виміри цифрового мистецтва та використання штучного інтелекту;
- визначити роль мистецтва у формуванні сучасних ціннісних наративів.

Теоретична основа дослідження. Дослідження моральних проблем сучасного мистецтва спирається на комплексний підхід, що поєднує філософсько-етичний, культурологічний та естетичний аналіз. Теоретична основа роботи базується на концепціях моральної філософії, теорії мистецтва та соціальних досліджень культури.

Методи дослідження включають аналіз наукової літератури, порівняльний метод, метод культурологічного аналізу та інтерпретації художніх явищ. Комплексний підхід дозволяє розглянути проблему з різних точок зору,

що сприяє її всебічному аналізу.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, 3 розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Поняття етики та моральних норм у мистецтві

Етика як філософська дисципліна досліджує принципи моралі, категорії добра і зла, а також феномени відповідальності та обов'язку, формуючи теоретичні засади для осмислення людської поведінки та суспільних цінностей. У контексті мистецтва етичний вимір набуває особливого значення, оскільки мистецтво не лише відображає соціокультурну реальність, але й активно впливає на формування ціннісних орієнтацій, естетичних ідеалів і моральних норм.

У межах історичних підходів до співвідношення мистецтва і моралі можна виокремити два ключові напрями: моралістичну концепцію, представлену такими мислителями, як Платон, Дені Дідро та Жан-Жак Руссо, та імморалістичну концепцію, яку підтримували Алджернон Суїнберн, Оскар Уайльд, Волтер Патер, Едгар По і Шарль Бодлер. Ці два підходи пропонують принципово різні погляди на роль мистецтва у суспільстві та його зв'язок із моральними цінностями [12, с. 398].

Моралістична концепція розглядає мистецтво як інструмент, що має слугувати моральним цілям і сприяти вихованню доброчесності. Згідно з цією ідеєю, художня творчість повинна підпорядковуватися етичним принципам, а її естетична цінність визначається її здатністю сприяти моральному вдосконаленню людини та суспільства. Платон, один із найвизначніших представників цього підходу, вважав, що естетична цінність мистецтва нерозривно пов'язана з його моральною цінністю. Для нього мистецтво мало виконувати виключно етичну функцію, стаючи засобом утвердження добра і справедливості. Він стверджував, що між добром і красою, етичним і естетичним, існує фундаментальна єдність. У своїх працях, зокрема в другій і десятій книгах діалогу «Держава», Платон розглядає мистецтво з функціональної точки зору, оцінюючи його корисність для «ідеальної держави». Він критикував мистецтво, яке, на його думку, відволікало людину від істини та

моралі, і навіть пропонував вигнати з ідеального суспільства трагедію, комедію та поетів, включно з Гомером, вважаючи, що їхня творчість може розбещувати душі громадян, викликаючи неконтрольовані емоції та ілюзії [12, с.398].

Водночас погляди Платона на мистецтво є складнішими й багатограннішими, ніж ці радикальні рекомендації. Оскільки він визнавав глибину природи мистецтва, його здатність впливати на людську душу, але водночас бачив у ньому потенційну загрозу, якщо воно не слугуватиме моральним ідеалам. Платон вважав, що мистецтво має бути своєрідним мостом між духовним (моральним) і чуттєвим (природним), спрямовуючи людину до вищих ідеалів.

Ідеї Платона знайшли відгук у багатьох мислителів, які поділяли ригористичний підхід до мистецтва. Наприклад, у середньовічній естетиці мистецтво часто розглядалося як засіб прославлення Бога та моральних чеснот. У Новий час Жан-Жак Руссо наголошував на необхідності мистецтва виховувати громадян у дусі суспільної моралі [12].

На противагу моралістичному підходу, імморалістична концепція, яку представляли такі постаті, як Оскар Уайльд, Шарль Бодлер, Едгар По, Алджернон Суїнберн і Волтер Патер, відстоювала ідею «мистецтва заради мистецтва» (*l'art pour l'art*). Згідно з цією концепцією, мистецтво не повинно підпорядковуватися моральним чи суспільним цілям, а має бути автономним, зосередженим виключно на естетичній цінності. Представники цього напрямку вважали, що мистецтво має право ігнорувати моральні норми, а іноді навіть провокувати чи порушувати їх, щоб досягти вищої художньої виразності. Яскравим прикладом є Оскар Уайльд, що у своїх есе стверджував, що мистецтво не має морального призначення, а його цінність полягає в красі та індивідуальному сприйнятті. Шарль Бодлер у своїй поезії досліджував темні сторони людської природи, не прагнучи моралізувати, а Едгар По вбачав у мистецтві спосіб створення унікального естетичного досвіду, незалежного від етичних оцінок.

Центральною моральною дилемою сучасного мистецтва є напруга між

свободою художнього вираження та моральною відповідальністю митця. Свобода творчості, осмислена в ліберальній традиції як невід'ємне право індивіда, дозволяє художникам порушувати табу, експериментувати з формами та змістом, а також критикувати суспільні норми. Проте ця свобода часто вступає в конфлікт із моральними очікуваннями суспільства, особливо коли твори мистецтва зачіпають чутливі теми, такі як релігія, насильство чи гендерна ідентичність. З філософської перспективи, ця проблема може бути проаналізована через опозицію деонтологічного та телеологічного підходів до етики. Деонтологічна етика наголошує на універсальних моральних принципах, які митець не повинен порушувати, тоді як телеологічна етика оцінює моральність твору через його наслідки для суспільства. Наприклад, провокативні інсталяції, що викликають обурення певних соціальних груп, можуть бути виправдані з позиції телеології, якщо вони сприяють суспільному діалогу, але засуджуватися з деонтологічної точки зору через порушення моральних норм [11; 35].

У ХХ столітті філософський дискурс навколо мистецтва набуває нових форм у зв'язку з трансформаціями соціального середовища, політичними катастрофами, розвитком масової культури та новітніх технологій. Етика мистецтва дедалі більше розглядається не лише у вимірах краси чи моралі, а й у контексті влади, ідеології, репрезентації та деконструкції. У цьому контексті надзвичайно вагомими є внески відомих дослідників: Теодора Адорно, Вальтера Беньяміна та Мішеля Фуко. Так, Теодор Адорно у своїй праці «Естетична теорія» (1970) критикує масову культуру за її стандартизацію та комерціалізацію, стверджуючи, що справжнє мистецтво має критичний потенціал, здатний розкривати суперечності суспільства [1]. Таким чином, Адорно переосмислює кантіанську ідею автономії мистецтва, наголошуючи на його діалектичній природі, яка поєднує естетичну форму з соціальним змістом. Вальтер Беньямін досліджує, як технічна відтворюваність змінює сприйняття мистецтва, роблячи його більш демократичним, але водночас підвладним політичній маніпуляції [3]. Його ідеї є ключовими для розуміння естетики в епоху масової культури та

вплинули на постмодерністські теорії.

Відомий французький філософ, М.Фуко розглядає мистецтво як частину дискурсивних практик, пов'язаних із владою та знанням. У своїй праці, «Слова і речі» (1966), він аналізує мистецтво (зокрема живопис) як спосіб репрезентації, що відображає історичні та культурні коди епохи [43]. Фуко досліджує, як мистецтво формує та відображає структури влади, пропонуючи критичний погляд на естетичні феномени.

Отже, моралістична та імморалістична концепції пропонують діаметрально протилежні погляди на природу мистецтва та його місце в суспільстві. Платон і його послідовники бачили в мистецтві інструмент для утвердження моральних ідеалів, тоді як представники імморалізму відстоювали його автономію та естетичну незалежність. Обидва підходи вплинули на розвиток естетичної думки, формуючи дискусії про те, чи має мистецтво виховувати, чи залишатися вільним від зовнішніх обмежень. Платонівська ідея єдності добра і краси залишила глибокий слід у філософії мистецтва, тоді як імморалістична концепція відкрила шлях до модерністських і постмодерністських уявлень про свободу художньої творчості. У праці Платона «Держава» мистецтво розглядається в контексті його впливу на суспільство, мораль і пізнання істини. Платон висловлює амбівалентне ставлення до мистецтва, зокрема до поезії та образотворчого мистецтва, аналізуючи їх через призму своєї теорії ідей та етичних принципів. Особлива критика була зосереджена на таких видах мистецтва, як поезія та театр за їхню здатність емоційно маніпулювати людьми, віддаляючи їх від істини й раціонального мислення.

У ХХ столітті Теодор Адорно, Вальтер Беньямін і Мішель Фуко розширюють естетичний дискурс, аналізуючи мистецтво через призму масової культури, технічної відтворюваності, постмодерністського плюралізму, семіотичних практик і структур влади.

Отже, сучасне мистецтво, функціонуючи в умовах глобалізації, цифрових технологій і плюралізму, ставить нові виклики, пов'язані зі свободою

художнього вираження, моральною відповідальністю митця та впливом творчості на суспільні цінності.

1.2. Історико-культурні виміри моральних дилем у мистецтві

У різні епохи мистецтво виконувало різні функції, що впливало на його сутнісне наповнення. У добу античності мистецтво було підпорядковане гармонії та ідеалам калокагатії, де естетичне і моральне перебували у синтезі. У Давній Греції та Римі мистецтво асоціювалося з ідеалами краси й доблесті, однак підлягало етичним обмеженням. Наприклад, у Спарті мистецтво, що суперечило військовій дисципліні, заборонялося, а в Римі використовувалося для пропаганди, актуалізуючи проблему маніпуляції свідомістю [3;8].

У середньовічній Європі мистецтво стало інструментом релігійної дидактики, а його етичні орієнтири визначалися християнськими догматами. Відхилення від них загрожувало звинуваченнями в єресі, що піднімало питання про цензуру. Іконоборчі рухи у Візантії та протестантській Європі загострювали дискусії про допустимість візуальних репрезентацій у релігійному контексті. Епоха Відродження, акцентуючи увагу на гуманістичних цінностях, посилила напругу між свободою творчості та вимогами замовників, таких як церква чи аристократія. Бароко, використовуючи мистецтво для політичних і релігійних цілей, актуалізувало етичні питання правдивості художнього висловлювання.

Просвітництво підкреслило соціальну відповідальність мистецтва, що викликали дебати про межі критики, а романтизм, орієнтуючись на індивідуальну уяву, поставив питання про моральні обов'язки митця перед суспільством [3;8].

Сучасне мистецтво, як сукупність художніх практик, що сформувалися в другій половині XX століття, являє собою складний феномен, який відображає культурні, соціальні та технологічні трансформації епохи. Його генеза, що припадає на рубіж 1960–1970-х років, позначена пошуком альтернатив традиційному модернізму, що часто виражався в радикальному запереченні його принципів [48].

На рубежі 1960–1970-х років мистецтво відійшло від модерністської орієнтації на формальну автономію твору, зосередившись на процесі творення та концептуальній основі. Цей зсув супроводжувався дематеріалізацією художнього об'єкта, що проявилось в таких формах, як перформанси, хепенінги та інсталяції. Концептуальне мистецтво, яке акцентувало ідею над матеріальним втіленням, та мінімалізм, що прагнув до радикальної простоти, стали провідними течіями цього періоду. З етичної перспективи, провокативні художні практики актуалізують проблему визначення меж мистецтва, зокрема щодо моральної виправданості концепту, який викликає суспільний протест або ігнорує традиційні естетичні цінності. Наприклад, перформанси, що включали елементи шоку чи порушення соціальних норм, ставили під сумнів деонтологічні принципи поваги до глядача, водночас виправдовуючись телеологічною метою стимуляції суспільного діалогу[48].

Соціальна спрямованість мистецтва 1970-х років посилилася, що відобразилося у феміністському мистецтві та активності маргіналізованих груп, таких як «мистецтво аутсайдерів». Феміністське мистецтво, зокрема, критикувало патріархальні структури, піднімаючи етичні питання гендерної рівності та репрезентації. Ці практики розширили уявлення про моральну відповідальність митця, наголошуючи на мистецтві як інструменті соціальної справедливості.

Наприкінці 1970-х – у 1980-х роках концептуалізм і мінімалізм поступово втрачали домінуючу позицію, поступаючись місцем поверненню до фігуративності, кольору та експресивності. Течії, такі як «Нові дикі» (Neue Wilden) у Німеччині чи нео-поп у США, відродили інтерес до емоційної та образної насиченості, часто звертаючись до масової культури. Кемпізм і мистецтво Іст-Віллідж, що активно використовували іронію та поп-культурні образи, підняли етичне питання про межі між критикою комерціалізації та її мимовільним прославленням [26].

Одночасно в 1980-х роках набуває популярності фотографія як художній медіум, що дозволило митцям досліджувати нові форми самовираження.

Фотографія, зокрема документальна, часто виступала інструментом соціальної критики, що актуалізувало етичні питання щодо репрезентації вразливих груп і меж експлуатації їхнього образу в мистецтві.

Починаючи з 1980-х років, розвиток технологій, зокрема відео, аудіо, комп'ютерів та Інтернету, кардинально розширив арсенал художніх засобів. Відеоарт і цифрове мистецтво дозволили митцям експериментувати з новими формами взаємодії з аудиторією, проте водночас поставили нові етичні дилеми. Наприклад, використання цифрових технологій для маніпуляції образами чи створення віртуальних реальностей викликало дискусії про автентичність і моральну відповідальність за вплив на свідомість глядача. Інтернет, як платформа для мистецтва, посилив проблему доступності та цензури, що вимагає філософського осмислення меж свободи вираження в цифрову епоху [24;25].

Тож, моральні дилеми в мистецтві, будучи історично та культурно детермінованими, відображають еволюцію суспільних цінностей, ідеологічних парадигм і технологічних можливостей, що формують взаємодію між мистецтвом, етикою та соціокультурним контекстом. У добу античності мистецтво, підпорядковане ідеалам калокагатії, синтезувало естетичне та моральне, однак зазнавало обмежень, як у Спарті, де воно слугувало військовій дисципліні, чи в Римі, де використовувалося для пропаганди, актуалізуючи проблему маніпуляції свідомістю. У середньовіччі мистецтво стало інструментом релігійної дидактики, що підпорядковувалося християнським догматам, а відхилення від них загрожувало звинуваченнями в ересі, піднімаючи питання цензури, зокрема в іконоборчих рухах Візантії та протестантської Європи. Акцент на гуманістичних цінностях в епоху Відродження, посилила напругу між свободою творчості та вимогами замовників, тоді як бароко актуалізувало етичні аспекти правдивості художнього висловлювання через його політичну та релігійну інструменталізацію. Просвітництво підкреслило соціальну відповідальність мистецтва, а романтизм, орієнтуючись на індивідуальну уяву, поставив питання про моральні обов'язки митця перед суспільством. Сучасне мистецтво, що сформувалося на рубежі 1960–1970-х

років, відійшло від модерністської автономії, зосередившись на концептуальній основі, дематеріалізації та соціальній критиці, що проявилось в перформансах, хепенінгах, феміністському мистецтві та мистецтві аутсайдерів. Ці практики підняли етичні питання щодо меж провокації, гендерної рівності та репрезентації вразливих груп.

У 1980-х роках повернення до фігуративності, як у течіях «Нові дикі» чи нео-поп, актуалізувало проблему меж між критикою комерціалізації та її прославленням, тоді як фотографія та цифрове мистецтво посилили дискусії про автентичність і етичність маніпуляції образами. Розвиток відеоарту, комп'ютерних технологій та Інтернету в кінці XX – на початку XXI століття розширив художні можливості, але водночас загострив моральні дилеми щодо цензури, доступності та впливу на свідомість аудиторії.

Таким чином, історико-культурний аналіз у мистецтві підкреслює його особливу роль як дзеркала суспільних трансформацій і водночас як активного чинника формування моральних норм.

1.3. Межі свободи вираження сучасного мистецтва

Свобода вираження в мистецтві є одним з основних принципів демократичних суспільств, що дозволяє художникам вільно передавати свої ідеї, погляди та емоції. Однак на практиці це право не є абсолютним, і межі свободи вираження в сучасному мистецтві часто стають предметом дискусій. Важливо зазначити, що питання свободи вираження не є лише юридичним або політичним, але й культурним і моральним. Мистецтво, особливо в його сучасних формах, активно впливає на суспільство, а тому необхідно зважати на баланс між правом на самовираження та соціальною відповідальністю.

Однією з основних дилем, що виникають у контексті сучасного мистецтва, є питання моральних меж. Вільне вираження художника може бути спрямоване на критику суспільних норм, що може спричинити різні реакції, від захоплення до осуду. Враховуючи швидкий розвиток нових медіа та мистецьких практик, наприклад, цифрового мистецтва чи перформансів, художники можуть

створювати роботи, які порушують табу чи соціальні норми [26].

Класичним прикладом є дискусії щодо використання образів насильства, сексуальності або релігійних тем у мистецтві. Прийняття чи неприязнь до таких робіт значною мірою залежить від культурних і релігійних контекстів. У певних випадках твори, що порушують моральні чи релігійні норми, можуть бути заборонені або піддані цензурі.

У більшості демократичних країн свобода вираження має захист, однак це право часто стикається з політичними обмеженнями. Мистецтво може стати інструментом політичного протесту або соціальної критики, що не завжди сприяє мирному співіснуванню в суспільстві. Сучасні художники часто звертаються до тем, що критикують політичні системи, економічну нерівність або права людини, що може спричинити реакцію влади. У країнах, де політична свобода обмежена, художники можуть зіткнутися з цензурою або навіть кримінальним переслідуванням за свої роботи.

Ще однією проблемою сучасного мистецтва є вплив ринку на свободу вираження. У той час як художники мають право на самовираження, ринок мистецтва часто диктує, які твори будуть визнані важливими або комерційно успішними. Це може обмежувати художній процес, знижуючи різноманітність творчих підходів. Художники часто змушені пристосовуватися до попиту на ринку, а не створювати роботи за власним натхненням. Відомі художники, такі як Дам'єн Херст або Джеремі Делер, були звинувачені у тому, що їхні роботи занадто комерціалізовані та приєднані до ринкових тенденцій, що може ставити під сумнів їхню художню цінність [50]. Мистецтво, яке створюється із наміром стати товаром, може втратити свою автентичність, а сама концепція творчості може змінюватися під тиском комерційного успіху.

Мистецтво має здатність формувати уявлення про світ, і через це воно тісно пов'язане з соціальними і культурними нормами. Кожне суспільство має свої визначення того, що є «прихильним» або «неприхильним» в контексті культурної творчості. У певних випадках мистецька робота може викликати соціальне обурення або навіть протест, якщо вона порушує традиційні цінності

або стереотипи. Наприклад, у багатьох культурах зображення жінок у оголеному вигляді чи в активній сексуальній ролі в мистецтві може бути сприйняте як аморальне або непристойне.

Мистецтво часто кидає виклик соціальним та культурним нормам, що викликає суперечки, особливо у випадках, коли художник порушує прийняті суспільні стандарти. Наприклад, використання сексуальних або насильницьких мотивів в роботах може бути неприязно сприйняте в більш традиційних культурах, де таке відображення вважається непристойним. Мистецький рух феміністичного мистецтва, що став популярним у другій половині XX століття, часто звертався до критики соціальних та культурних норм, які обмежують свободу жінок. Художниці, як Барбара Крюгер або Керолі Шнеманн, працювали з темами сексуальності, гендерної нерівності та ідентичності, що викликало критику в традиційно патріархальних суспільствах.

В останні десятиліття розвиток цифрових технологій і соціальних медіа кардинально змінив спосіб, у який створюється та споживається мистецтво. Інтернет відкрив нові можливості для самовираження, дозволяючи художникам поширювати свої роботи без обмежень традиційних галерей чи музеїв. Однак разом з тим виникають нові етичні питання, пов'язані з авторським правом, плагіатом та маніпуляцією зображеннями. Мистецтво, яке є доступним в Інтернеті, може піддаватися швидкому копіюванню та зміні, що ставить під сумнів оригінальність і творчість.

Межі свободи вираження в сучасному мистецтві є складною і багатогранною проблемою. На одній стороні стоїть право художника на вільне самовираження та інтерпретацію світу, на іншій — соціальні, моральні, політичні та економічні обмеження, які можуть обмежувати цей процес. Пошук балансу між свободою і відповідальністю є ключовим аспектом для розвитку сучасного мистецтва в умовах глобалізації та технологічних змін. Суспільство повинно враховувати, що мистецтво не лише відображає реальність, а й активно впливає на неї, ставлячи важливі етичні питання, що формують майбутнє культури.

Сучасне мистецтво активно взаємодіє з різними аспектами суспільного життя, зокрема з політикою, ринком та соціальними нормами. І хоча свобода вираження є важливою складовою демократичних суспільств, вона часто стикається з обмеженнями, які можуть виявлятися як у вигляді цензури, так і через комерційний чи культурний тиск. Від цього залежить, чи зможе художник зберегти свою автентичність, чи буде вимушений адаптувати свої роботи до вимог зовнішніх факторів [5].

Сучасні художники, особливо в країнах, де політична свобода обмежена, часто використовують мистецтво як інструмент політичного протесту чи соціальної критики. Відомий китайський художник Ай Вейвей є яскравим прикладом того, як мистецтво може ставити під сумнів авторитарні режими. Через свої роботи він висвітлює проблеми прав людини та свободи, що, звісно, викликає неприємні реакції з боку влади, аж до цензури і кримінального переслідування [42]. Це демонструє, що в умовах політичної репресії свобода вираження може бути суттєво обмежена, а художники ризикують своїм благополуччям.

Отже, свобода вираження в сучасному мистецтві є складною і багатогранною проблемою, що охоплює юридичні, моральні, політичні та економічні аспекти. Вона залишається ключовим принципом демократичних суспільств, дозволяючи художникам вільно висловлювати свої ідеї та критикувати суспільні норми. Проте ця свобода не є абсолютною і часто обмежується культурними, релігійними чи політичними контекстами, що може призводити до цензури, особливо в авторитарних режимах.

Вплив ринку також відіграє значну роль, оскільки комерційні вимоги можуть знижувати автентичність творчості, змушуючи художників адаптуватися до ринкових тенденцій. Розвиток цифрових технологій і соціальних медіа відкриває нові можливості для самовираження, але водночас створює виклики, пов'язані з авторським правом і плагіатом.

Таким чином, сучасне мистецтво вимагає постійного пошуку балансу між свободою вираження та соціальною відповідальністю, що є ключовим для його

розвитку в умовах глобалізації та технологічних змін.

РОЗДІЛ II. МОРАЛЬНІ КОЛІЗІ В СУЧАСНИХ НАПРЯМАХ МИСТЕЦТВА

2.1. Провокація та епатаж у сучасному мистецтві

У контексті сучасного мистецтва поняття провокації та епатажу часто стають інструментами художнього вираження, що здатні викликати сильні емоційні реакції та змушують суспільство переосмислювати встановлені культурні та моральні норми. Провокація в мистецтві – це свідоме порушення меж традиційного сприйняття естетики, моралі та політики, що часто стикається з соціальними, культурними і навіть політичними обмеженнями. Водночас епатаж у мистецтві здебільшого асоціюється з прагненням шокувати аудиторію, порушити табу або стандарти поведінки через нестандартні, іноді радикальні форми [12].

Провокація в мистецтві завжди була методом, який спрямовувався на те, щоб розширити горизонти сприйняття, викликати обговорення та критикувати існуючі соціальні, політичні або культурні інститути. Такі роботи мають на меті розірвати традиційні уявлення про мистецтво і показати реальність такою, якою вона є, без прикрас або ідеалізацій [21].

Епатаж, з іншого боку, є більш вираженим враженням на аудиторію, спрямованим на шокування чи навіть обурення. В основному цей підхід використовує гіперболізацію, неочікувані поєднання форм або ж радикальні жесты, щоб привернути увагу до актуальних тем. Епатаж може бути у вигляді візуальних або звукових стимулів, які порушують соціальні або моральні норми і часто вимагають від аудиторії змінити своє ставлення до суспільних проблем.

Однією з основних проблем провокації та епатажу є проблеми, що виникають при створенні таких робіт. Мистецтво, яке має на меті викликати дискусії і протест, може бути не лише мистецьким вираженням, але й складним етичним запитанням, яке вимагає усвідомлення наслідків. Що може бути нормальним для художника, може виявитися неприязно сприйнятим для певних груп або суспільств. З іншого боку, важливим аспектом є те, що мистецтво, яке провокує або шокує, має на меті розширення простору для дискусії і зміни

соціальних чи культурних уявлень. Відомі художники і філософи вважають, що такі роботи можуть допомогти суспільству позбутися старих забобонів і вийти за межі застарілих уявлень.

У демократичних суспільствах право на свободу вираження часто охороняється законом, але важливо зазначити, що мистецькі роботи можуть натрапити на соціальні обмеження, коли вони порушують певні моральні норми або розглядаються як загроза суспільній гармонії. Коли провокація в мистецтві спрямована на певні політичні чи соціальні інститути, це може викликати незадоволення в тих, хто має власні інтереси в підтримці статус-кво. Тому важливою частиною розвитку сучасного мистецтва є баланс між індивідуальними правами художників та обов'язками перед суспільством[12].

Провокація та епатаж у сучасному мистецтві виступають як інструменти, що дозволяють художникам поставити під сумнів соціальні норми та політичні інститути, викликати емоційні реакції і привернути увагу до актуальних проблем. Однак цей процес супроводжується етичними та моральними дилемами, які змушують суспільство визначати межі між свободою вираження та повагою до культурних і моральних норм. Важливо, щоб мистецтво продовжувало грати свою роль у розвитку суспільства, не забуваючи про можливі наслідки своєї провокаційної природи [21].

Модернізм як світоглядний і літературний напрямок був спрямований на патріархальний сценарій життя людини і відкривав нові перспективи її внутрішнього світу і зовнішньої соціалізації в міській культурі, умовах прискорення життя, соціальної мобільності, викликаних промисловою революцією. Український літературний модерн - складне культурне і політичне явище в період переходу від традиційного суспільства до індустріального. Модернізм в українській літературі зародився в 1890-х роках і інтелектуально протистояв так званій соціальній прозі (реалізму). Література модернізму сповідувала нову естетику, нові художні прийоми, стилі творчості. Основними рисами нової естетики були естетизм («мистецтво для мистецтва» [6]), інтелектуалізм, європеїзм, зіткнення з космополітизмом, глибока психологія,

інтерес до внутрішнього життя і світогляду особистості [6].

Йдучи в ногу з мінливим світом, повоєнні художники знайшли нові способи поглянути на реальність. Результатом цих змін стала досить суперечлива робота, яка в багатьох відношеннях здається повністю відірваною від мистецтва і реального життя. Абстрактне мистецтво з'явилося ще до Першої світової війни. Вже в роботах Марселя Дюшана і його послідовників вперше з'явилися буденні предмети. Так, в 1917 році Дюшан виставив під ім'ям Р. Матт свій скандальний витвір - пісуар, назвавши його «Фонтан» [21].

Під час Другої світової війни фашистська і комуністична влада оголосили поза законом цей маргінальний вид мистецтва. Однак з настанням миру вага бар'єрів зменшилася, і абстракціонізм розквітнув «багатими фарбами». Цього разу він знайшов друге дихання і став символом свободи і авантюрних героїчних починань. Абстрактне мистецтво часто несло в собі потужний емоційний заряд людських страждань і нещастя і одягало їх у таємничо зачаровуючі форми. Заново переживаючи нещастя минулого за допомогою цих образів, глядач черпав у них нові сили і навіть естетичне задоволення. Цей метод вираження таємних почуттів і відчуттів реальності отримав назву експресивного абстракціонізму.

Яскравим прикладом є сюрреалістичний напрям, який очолював С.Далі, ґрунтувався на ілюзорній точності відтворення ірреального образу, що виникають у підсвідомості. Його картини відрізняються ретельною манерою листа, точною передачею світла і тіней, перспективи, що характерно для академічного живопису [21]. Загальні риси сюрреалістичної фантастики - мистецтво абсурду, логізму, парадоксальних поєднань форм, візуальної нестабільності, мінливості образів. Художники зверталися до імітації первісного мистецтва, творчості дітей і душевнохворих. Художники в цій області хотіли створити реальність на полотні, рефлексивну реальність, натхненну підсвідомістю, але насправді були створені патологічно відштовхуючі образи, еkleктика, кітч (німий. - kitsch; дешежка, позбавлена смаку масова продукція розрахована на зовнішній ефект).

Відкриття деяких сюрреалістів використовується в комерційній сфері декоративного мистецтва, наприклад, в оптичних ілюзіях, при яких на одній картині можна побачити два різних зображення або предмет, залежно від напрямку погляду. Сюрреалістичні роботи викликають найскладніші асоціації і можуть бути ідентифіковані в нашому сприйнятті зла. Страшні бачення і пасторальні бредні, бунти, розпач - ці емоції в різних варіантах з'являються у творах сюрреалізму, позитивно впливаючи на глядача, а абсурдність творів сюрреалізму впливає на асоціативну уяву і дух.

Художники-авангардисти висловлюють свого роду протест проти традиційної культури. У всіх авангардних тенденціях, незважаючи на їх різноманітність, можна виділити загальні риси. Це відмова від норм класичних образів, новизна форми, трансформація форм, виразів, трансформація різних ігор. Усе це стирає межі між мистецтвом і реальністю (готове, інсталяція, навколишнє середовище) і створює ідеал відкритого твору мистецтва, яке безпосередньо вторгається в навколишнє середовище.

Мистецтво авангардизм призначене для діалогу між художниками та аудиторією, активної взаємодії людини з творами мистецтва та участі у творчості (наприклад, кінетичне мистецтво, хепенінги тощо). Твори з авангардною орієнтацією можуть втратити своє образотворче походження і прирівнюватися до об'єктів навколишнього дійсності. Сучасні тенденції авангарду тісно переплітаються, утворюючи нову форму синтетичного мистецтва. Скульптуру можна комбінувати з муляжами. Наприклад, американський художник К. Олденбург створив подобу продуктових вітрин величезних розмірів з незвичайних матеріалів.

Часто немає межі між скульптурою і живописом. Твори мистецтва в поп-арті часто має не тільки три вимірювання, але також заповнюють виставковий простір. У результаті таких змін початковий образ об'єкта масової культури змінюється і сприймається зовсім інакше, ніж реальна домашня обстановка. Основна категорія поп-арту - це не художній образ, а його «позначення», яке призводить автора до штучного процесу його створення, зображення чого-

небудь (Дюшан М.). Цей процес був введений для розширення поняття мистецтва і включення в нього нехудожньої діяльності, «виходу» мистецтва в область масової культури. Поп-художники були основоположниками таких форм, як події, тематичні інсталяції, середовища та інші форми концептуального мистецтва. Аналогічні напрямки: андеграунд, гіперреалізм, оп-арт, реді-мейд тощо [48].

Художники оп-арту використовували різні оптичні ілюзії, засновані на особливостях сприйняття плоскої і просторової людини. Ефекти просторового переміщення, злиття і розширення форм були досягнуті за рахунок ритмічного повторення, різкого колірної і тонального контрасту, перетину спіральних і решітчастих конфігурацій скручених ліній. В оп-арті часто використовувалися інсталяції зі змінним світлом і динамічні структури (розглянуті далі в розділі кінетичне мистецтво). Ілюзії руху, що струмує, послідовної зміни образів, ілюзії нестабільних і безперервно реконструйованих форм з'являються в оп-арті тільки в відчуттях глядача. Ця тенденція продовжує технічний перебіг модернізму [48].

Від звичайних технічних засобів до ультрасучасних технічних засобів, і навіть комп'ютерів і лазерів, використовувані матеріали нескінченні. Дзеркала часто використовуються в динамічному композитингу. Часто ілюзія руху створюється змінним освітленням. Тут динаміка зливається з оп-артом. Технологія динаміки широко використовується в дизайні виставок, ярмарків, дискотек, скверів, парків, громадських інтер'єрів. Кінетика прагне інтегрувати мистецтво. Рух об'єктів у просторі може бути доповнений такими ефектами, як освітлення, звук, світло, музика та фільми.

Мистецтво сюрреалізму часто перегукується з психоаналітичними теоріями Фрейда та Юнга, де основним інструментом стало дослідження підсвідомості, снів, фантазій і символів. Цей напрямок дозволяв художникам розглядати не лише об'єктивний світ, а й глибокі інтерпретації людських емоцій і внутрішніх процесів, що дозволяло розширити межі традиційних художніх виразів. Проте ці твори не були виключно проекціями внутрішнього світу митців, вони часто ставали елементами культурного протесту, які запитували та

спонукали до роздумів про майбутнє суспільства і його моральні стандарти.

Незважаючи на те, що сюрреалізм як течія пережив свої кульмінаційні моменти у першій половині ХХ століття, його вплив залишається важливим і в сучасному мистецтві. Мистецтво, яке порушує межі звичного сприйняття і спонукає до глибоких роздумів, є важливою частиною культурної спадщини, яка не лише запам'ятовує минуле, але й відкриває нові перспективи для наступних поколінь [48].

Таким чином, провокація та епатаж в мистецтві, як одні з важливих елементів сучасних тенденцій, демонструють не тільки шокуючий ефект, але й глибоке бажання художників викликати обговорення, поставити під сумнів усталені соціальні, культурні та моральні норми. Розгляд цих феноменів в контексті сучасного мистецтва дозволяє по-новому осмислити роль художників як критиків, новаторів і революціонерів у культурному процесі, чітко вказуючи на важливість мистецтва у формуванні нових уявлень про світ.

2.2. Проблема цензури та регламентації у мистецтві

Цензура в мистецтві – це практики обмеження або заборони деяких форм мистецької виразності з боку державних чи приватних установ, культурних організацій чи соціальних груп. Залежно від політичного чи соціального контексту, цензура може бути спрямована на обмеження свободи вираження і перешкоджання поширенню певних ідей, тем або форм, які розглядаються як небажані чи загрозливі для пануючих норм, моральних устоїв чи політичних інтересів.

Проблема цензури в мистецтві є однією з найактуальніших і найсуперечливіших тем, оскільки вона ставить питання про межі свободи вираження, права митця на інтерпретацію реальності і, водночас, про відповідальність художника перед суспільством. Діяльність цензорів або контрольних органів, які намагаються регламентувати зміст мистецтва, є

спробою контролювати й обмежувати цю свободу. Часто це викликає напруження між правами художників і необхідністю дотримання етичних, моральних або культурних норм [9].

Важливу роль у розумінні цензури у мистецтві відіграє питання, хто саме має право визначати, що є допустимим, а що — ні. У сучасному суспільстві, де цінності змінюються і поступово розширюються межі того, що можна вважати мистецтвом, контроль за художньою діяльністю ставить перед нами складні етичні питання. Оцінка доцільності художнього твору та визначення прийнятності його тематики, зокрема шокуючого змісту, в культурному контексті актуалізує етичну проблему балансу між свободою вираження та суспільною мораллю. Приклади історичних моментів, коли цензура мала вагоме значення для художнього середовища, можна знайти у багатьох культурах і епохах. Відомими є випадки цензури в нацистській Німеччині, в радянському союзі, а також в ряді інших тоталітарних режимів. Проте цензура була помічена не тільки в політично й ідеологічно обмежених суспільствах, але й у демократичних країнах, де існують культурні або моральні заборони на певні види мистецтва, хоча б і в ім'я добра і загального благополуччя [9;30].

У ХХ столітті проблема цензури стала об'єктом серйозних дискусій через намагання художників, особливо в контексті авангарду та модернізму, розширити межі мистецтва і відкинути традиційні канони. Проте навіть у цих умовах митці зустрічали перешкоди з боку урядів і різних груп інтересів, які намагалися регламентувати, що є «гарним» мистецтвом, а що «непристойним» чи «неприємно сприйнятним».

У випадках, коли відбуваються обмеження на твори мистецтва, ці культурні регламентації зазвичай зумовлені певними уявленнями про «непристойність» в контексті релігійних, соціальних або політичних норм. У демократичних суспільствах, навіть коли законодавчі органи або організації забороняють певні види мистецтва, часто відбувається публічне обговорення, яке може змінити ці обмеження.

Зазвичай основними чинниками цензури в мистецтві є політичний контекст - у багатьох країнах, особливо в тоталітарних режимах, цензура застосовується для запобігання поширенню антиурядових ідей або для підтримки певних політичних інтересів; релігійні переконання, *адже* мистецтво, яке зачіпає релігійні почуття або порушує сакральні теми, часто піддається критиці і цензурі; моральні норми — у багатьох випадках твори, які мають сексуальний, насильницький чи інші провокативні мотиви, можуть бути заборонені, якщо вони не відповідають загальноприйнятим моральним стандартам [21].

Сучасні художники часто стикаються з подібними проблемами, проте з іншого боку, у демократичних суспільствах діють механізми, які намагаються захистити свободу вираження та права художника на творче самовираження.

Дискусії щодо цензури та регламентації у мистецтві часто фокусуються на балансу між необхідністю дотримання громадських моральних норм і правом митця виражати свої ідеї без обмежень. Важливою є роль суспільства в обговоренні тих меж, де свобода мистецтва і вираження повинна поєднуватися з етичною відповідальністю перед аудиторією. В результаті цензура, як і будь-який механізм регламентації, має подвійний характер: з одного боку, вона може захищати суспільство від шкоди, з іншого — обмежує творчу свободу митця. Цензура в мистецтві є предметом постійних дебатів, оскільки суспільства прагнуть знайти баланс між свободою вираження художників і захистом громадських інтересів. Це питання набуває особливої актуальності в сучасному світі, де глобалізація та розвиток нових медіа створюють нові форми культурної взаємодії, а також викликають нові виклики для регулювання мистецької діяльності. У сучасному мистецтві питання цензури набуває нових форм. У той час як багато державних та приватних інститутів намагаються запровадити певні обмеження на мистецтво, яке може бути визнане "неконвенційним", розширення можливостей для митців через цифрові технології дозволяє обходити традиційні канали цензури. Інтернет, соціальні мережі та інші цифрові платформи дають

художникам можливість публікувати свої роботи без втручання держави чи великих культурних установ [19;22].

Проте це також викликає нові проблеми. Наприклад, питання цензури в соціальних мережах часто обмежує свободу вираження, коли платформи застосовують автоматичні системи фільтрації або правила, що можуть бути занадто широкими або непослідовними. У деяких випадках митці змушені адаптувати свої твори до вимог платформ або законодавчих актів, що регулюють онлайн-контент, щоб уникнути блокування або цензури.

Однак разом із зростанням можливостей для вільного вираження виникає й потреба у нових етичних стандартах. З одного боку, художники повинні мати можливість створювати та презентувати свої роботи без страху перед репресіями, а з іншого — твори можуть бути критикуватися за відсутність етичних або соціальних стандартів, які відповідають загальноприйнятим нормам. Це часто стає причиною суперечок щодо того, чи повинна держава чи приватні інституції втручатися в визначення того, що є допустимим у мистецтві. Митці та культурні діячі часто виступають проти цензури, оскільки вважають, що це обмежує їхні права на творчість і здатність викликати роздуми у суспільстві через свої роботи. Мистецтво традиційно розглядається як важливий інструмент критики та рефлексії, який допомагає суспільству зрозуміти себе та змінюватися. Багато художників вважають, що цензура може пригнічувати важливі культурні процеси і гальмувати розвиток нових ідей, які можуть бути неприязно сприйняті в певний період часу, але з часом можуть стати частиною культурної спадщини [21].

Протистояння цензурі також важливе в контексті глобалізації, коли художники намагаються діяти на міжнародній арені, де різні країни мають свої власні норми і традиції. У цьому випадку художники можуть відчувати, що обмеження, які накладаються на їхню діяльність в одній культурі чи країні, не можуть бути застосовані в іншій. Тому, в умовах глобалізованого світу, питання цензури набуває ще більшої складності, оскільки митці змушені враховувати не

лише свої внутрішні переконання, а й глобальні тенденції, які можуть змінюватися з часом.

Держави й культурні інституції мають складне завдання в контексті регулювання мистецтва. З одного боку, вони повинні забезпечити свободу вираження та захистити права митців, з іншого — в деяких випадках вони мають право захищати моральні, соціальні та політичні інтереси суспільства від шкідливого контенту, який може, на їх думку, негативно вплинути на громадське здоров'я чи мораль.

У демократичних країнах важливо забезпечити баланс між свободою мистецтва та правами інших громадян. Тут постає питання, чи повинні існувати обмеження щодо порнографії, насильства, дискримінації чи расизму в мистецтві. Багато країн розробляють відповідні закони і механізми для контролю над шкідливим контентом, але це завжди питання етичного компромісу, де одні вважають, що творчість повинна бути абсолютною, а інші вимагають певних обмежень для захисту загальних норм.

Самоцензура — це ще одна важлива частина проблеми цензури в мистецтві. Багато митців свідомо обирають не порушувати певні табу чи соціальні норми через страх втратити свою аудиторію чи зазнати осуду з боку суспільства. В умовах сучасних медіа та соціальних мереж це особливо актуально, адже митці часто стикаються з негайною реакцією на свої твори. Самоцензура також має культурні корені, оскільки митці можуть бути під впливом певних традицій або очікувань від суспільства щодо того, що є прийнятним і що — ні. Таким чином, навіть за відсутності зовнішнього тиску, митці часто приймають рішення про те, як подати свої роботи, щоб вони відповідали соціальним стандартам.

Проблема цензури та регламентації в мистецтві є багатогранною і має безліч аспектів, від політичних до етичних. У демократичних суспільствах питання цензури часто пов'язане з визначенням кордонів свободи вираження і розумінням того, яким чином мистецтво повинно взаємодіяти з суспільством. Незважаючи на те, що в багатьох країнах встановлені механізми контролю,

завжди існують дебати щодо того, де повинні проходити межі між свободою творчості та захистом суспільних інтересів [26].

Митці та культурні діячі повинні знаходити спосіб діяти в межах цих обмежень, зберігаючи при цьому свою творчу свободу і здатність викликати роздуми і зміни в суспільстві.

Таким чином, цензура в мистецтві є явищем, що відображає напруження між свободою творчого вираження та прагненням суспільства чи влади регулювати зміст художніх творів. Вона виникає з різних джерел — політичного контексту, релігійних переконань, моральних норм — і може мати як явний, так і прихований характер, включаючи самоцензуру митців. Історичні приклади, від тоталітарних режимів до демократичних суспільств, показують, що цензура часто використовується для захисту суспільних інтересів, але нерідко обмежує творчу свободу, перешкоджаючи розвитку мистецтва як інструменту критики, рефлексії та інновацій. У сучасному світі, з появою цифрових платформ і глобалізацією, проблема цензури набуває нових форм, створюючи виклики, пов'язані з автоматизованими системами фільтрації, культурними відмінностями та етичними дилемами. Баланс між свободою вираження і суспільною відповідальністю залишається ключовим питанням, яке потребує постійного діалогу між митцями, суспільством і владою. Мистецтво, як засіб осмислення реальності, має зберігати право на провокацію та експеримент, але водночас враховувати етичні межі, щоб сприяти конструктивному розвитку культури.

2.3. Моральні аспекти цифрового мистецтва та штучного інтелекту

Цифрове мистецтво та штучний інтелект (ШІ) вносять революційні зміни в сферу творчості, відкриваючи нові можливості для художників, але разом з тим вони ставлять перед суспільством низку етичних і моральних питань. Використання ШІ у створенні мистецтва — це не лише технічний процес, а й етико-філософська проблема, що стосується авторських прав, власності, творчості, а також соціальних та культурних наслідків.

Одним із найбільш обговорюваних етичних питань є питання авторства та власності у цифровому мистецтві, створеному за допомогою ШІ. З юридичної точки зору авторські права зазвичай належать людині, що створила твір. Однак, у випадку цифрового мистецтва, згенерованого ШІ, виникає складність. Оскільки ШІ може створювати картини, музику, поезію або інші форми мистецтва без прямого втручання людини, питання про те, хто є "автором" твору, може бути не зовсім очевидним.

Використання штучного інтелекту (ШІ) у створенні творів мистецтва актуалізує низку етичних проблем, пов'язаних із визначенням авторства, природи творчості та моральної допустимості використання даних для навчання алгоритмів. Ці питання вимагають філософського осмислення в контексті сучасного мистецтва та його взаємодії з технологіями.

Генерація творів за допомогою ШІ, який функціонує на основі алгоритмів і машинного навчання, що обробляють великі масиви даних, породжує етичну дилему щодо захисту прав на такі твори. Оскільки ШІ-генеровані роботи є результатом автоматизованих процесів, виникає сумнів у їхній належності до категорії творчої праці. З філософської перспективи, авторство традиційно асоціюється з людською інтенціональністю та свідомим творчим актом, що ставить під питання можливість приписування прав на твори алгоритмам чи їхнім розробникам [2;41].

Застосування ШІ у мистецтві актуалізує дискусію про природу творчості та можливість визнання ШІ-генерованих творів «справжнім» мистецтвом. Традиційна естетична теорія, зокрема в дусі І.Канта, наголошує на необхідності людського досвіду, емоцій та етичних переконань як основи мистецької творчості. Відсутність цих компонентів у ШІ, попри його здатність створювати естетично привабливі твори, призводить до висновку про обмеженість алгоритмічної творчості у філософському та емоційному вимірах.

Водночас альтернативна позиція, що спирається на прагматичну естетику, стверджує, що здатність ШІ-генерованих творів викликати емоції та рефлексію у глядачів достатня для визнання їх мистецькою цінністю. Таким чином, ШІ

розглядається як інструмент творчості, що розширює межі традиційних уявлень про мистецтво, хоча й не замінює людську свідомість.

Навчання ШІ на масивах даних, що включають твори інших митців (цифрові зображення, музику, фотографії), породжує етичну проблему щодо правомірності використання такої інформації. З деонтологічної точки зору, несанкціоноване включення робіт інших авторів у навчальні набори даних порушує принципи інтелектуальної власності та поваги до творчої праці. З іншого боку, постмодерністський підхід може розглядати такі практики як частину інтертекстуального діалогу, що ускладнює чітке визначення етичних меж [49].

Враховуючи ці проблеми, необхідно створювати нові правові та етичні стандарти для того, щоб забезпечити справедливе використання інтелектуальної власності у контексті цифрового мистецтва та ШІ.

Ще одне важливе етичне питання полягає в тому, як використання ШІ в мистецтві може вплинути на традиційні методи творчості. Раніше художники створювали свої твори власними руками, через емоційний контакт з матеріалом, вивчення технік та інтуїтивне розуміння процесу. Тепер же багато процесів можуть бути автоматизовані за допомогою ШІ, що ставить під питання значення людської праці у творчості.

І хоча можна стверджувати, що ШІ може стати потужним інструментом для розширення можливостей мистецтва, важливо не забувати про вплив, який це має на майбутнє професії художника. Цифрове мистецтво, створене за допомогою ШІ, також викликає питання про доступність і демократизацію творчості. Застосування технологій у мистецтві уможливорює створення творів особами без професійної підготовки, що сприяє демократизації творчого процесу. Водночас це породжує етичну проблему щодо потенційного зниження цінності праці професійних митців і ризику трансформації творчості в масовий продукт, позбавлений оригінальності та глибини [48]. Доступність технологій, з одного боку, може сприяти популяризації мистецтва, але з іншого боку, вона може призвести до знецінення творчої роботи як такої. Це ставить під сумнів

саму сутність того, що ми вважаємо мистецтвом. Етичні аспекти цифрового мистецтва та штучного інтелекту є дуже складними і вимагають серйозних обговорень і розробки нових етичних і правових норм. У той час як ШІ відкриває нові горизонти для творчості та інновацій, він також ставить низку питань щодо авторства, інтелектуальної власності, ролі людини в мистецтві та майбутнього мистецьких практик. Важливо знайти баланс між технологічними можливостями та етичними стандартами, щоб забезпечити справедливість, захист інтелектуальної власності та збереження культурних цінностей.

Окрім юридичних та етичних питань, використання ШІ у творчих процесах ставить також низку моральних запитів, пов'язаних з роллю технологій у суспільстві. Одне з таких питань — чи є етично використовувати ШІ для створення мистецтва, яке може маніпулювати емоціями або переконаннями людей. Штучний інтелект, здатний генерувати глибокі емоційні переживання, може використовуватися для створення рекламних чи політичних маніпуляцій, що, в свою чергу, може призвести до неетичних практик у сфері культури і мистецтва. Наприклад, використання ШІ для створення мистецтва, яке спеціально орієнтується на маніпуляцію масовою аудиторією або маніпулювання її емоціями для досягнення комерційних цілей, може порушити принципи добросовісності та чесності в творчій діяльності [49].

Іншим важливим етичним питанням є вплив ШІ на психологічне сприйняття мистецтва. Створення мистецтва, що базується на алгоритмах і машинному навчанні, змінює досвід сприйняття, в тому числі викликає нові психологічні ефекти у глядачів. Важливим аспектом є те, як люди реагують на роботи, створені ШІ, у порівнянні з традиційними творами мистецтва, створеними людьми.

Деякі дослідження показують, що коли люди розуміють, що твір мистецтва був створений штучним інтелектом, їхні емоції і сприйняття змінюються. Це може змінити загальне сприйняття того, що є мистецтвом, і може створити нові бар'єри у взаємодії між глядачем та твором [49]. З точки зору етики, важливо подумати про потенційний психологічний вплив на суспільство.

Вплив штучного інтелекту (ШІ) на економіку мистецтва також є важливим аспектом, що потребує детального аналізу. Створення цифрових творів за допомогою алгоритмів може суттєво змінити ринкову динаміку, впливаючи на ціноутворення, попит та уявлення про автентичність мистецьких об'єктів. Зокрема, масове продукування ШІ-генерованих робіт може спричинити перенасичення ринку, що призведе до зниження економічної цінності як творів професійних митців, так і алгоритмічно створених об'єктів. Водночас технології відкривають нові перспективи для комерціалізації мистецтва, зокрема через використання невзаємозамінних токенів (NFT), які забезпечують верифікацію унікальності цифрових активів. Проте це породжує етичні виклики, пов'язані зі спекулятивним застосуванням технологій для отримання прибутку, що може віддаляти мистецтво від його культурної та духовної сутності.

Ще одним важливим аспектом є вплив ШІ на соціальну нерівність у сфері мистецтва. Хоча цифрові технології сприяють демократизації творчого процесу, професійне використання ШІ вимагає значних ресурсів, зокрема високопродуктивного обладнання, спеціалізованого програмного забезпечення та доступу до великих обсягів даних [49]. Це може посилювати нерівність між митцями, які мають доступ до таких ресурсів, і тими, хто їх позбавлений, створюючи бар'єри для творчого самовираження. З етичної перспективи, необхідна розробка механізмів, які б забезпечували справедливий доступ до ШІ-технологій, щоб запобігти концентрації творчих можливостей у руках великих корпорацій або окремих елітних груп.

Використання ШІ у мистецтві також актуалізує питання про майбутнє людської творчості в умовах зростання автоматизації. Якщо алгоритми здатні генерувати твори, які за естетичними характеристиками не поступаються людським, постає проблема збереження унікальності мистецтва як прояву людської суб'єктивності. Філософські дискусії з цього приводу виходять за межі естетики, зачіпаючи антропологічні аспекти: чи може машина володіти "творчим наміром" або "духовною глибиною"[48]. Вирішення цих питань вимагає міждисциплінарного підходу, який інтегрує філософію, технології та

культурологію, щоб забезпечити гармонійне поєднання ШІ з творчими практиками при збереженні цінності людської індивідуальності.

Зважаючи на швидкий розвиток технологій і постійні новації в галузі штучного інтелекту, вірогідно, що етичні питання, які виникають у контексті цифрового мистецтва, лише зростатимуть у майбутньому. Для забезпечення справедливого та етичного розвитку цієї сфери необхідно буде створювати чіткі правила і норми, що регулюють використання ШІ в мистецтві.

У майбутньому, можливо, постане питання, як балансувати між інноваціями та збереженням культурної спадщини, між інтелектуальною свободою та обмеженнями для запобігання зловживанням технологіями. Розробка етичних норм для використання штучного інтелекту в творчих індустріях має забезпечити захист авторських прав і збереження культурних цінностей.

Отже, штучний інтелект і цифрове мистецтво ставлять перед суспільством численні етичні, моральні та юридичні виклики. Водночас вони відкривають нові можливості для творчості та розширення кордонів мистецтва. Важливо не лише використовувати ці технології для досягнення нових результатів, але й уважно ставитись до етичних аспектів цього процесу, щоб зберегти цінності і традиції людської культури, а також гарантувати справедливе і відповідальне використання інновацій.

РОЗДІЛ III. ЦІННІСНІ НАРРАТИВИ СУЧАСНОСТІ ТА ВПЛИВ НА МИСТЕЦТВО

3.1. Феномен «демонстративного співстраждання» та «втома співстраждання» у сучасному мистецтві

У контексті сучасного мистецтва феномен «демонстративного співстраждання» та «втоми співстраждання» стають важливими концептами, які не лише висвітлюють соціальні, політичні та культурні процеси, але й надають нові способи розуміння людських емоцій, етики та реакцій на сучасні кризи. Демонстративне співстраждання — це явище, коли люди або інституції виявляють своє співчуття до певних соціальних, політичних або економічних проблем, проте це співчуття часто є поверхневим і більше орієнтоване на публічне сприйняття, аніж на реальні дії чи зміни. У світі сучасного мистецтва це може проявлятися через створення робіт, які зображують соціальні катастрофи, бідність, насильство чи інші страждання [12]. Однак такі роботи часто зводяться до естетизації страждання, використання трагедії як елемента для привернення уваги чи створення емоційного ефекту у глядача, замість того, щоб сприяти реальним змінам.

Сучасне мистецтво використовує ці теми для того, щоб викликати емоційну реакцію у глядачів, однак воно часто робить це таким чином, щоб уникнути глибшої соціальної або політичної участі. Наприклад, фотографії жертв війни, голодуючих дітей, мігрантів, що страждають, можуть бути використані у таких роботах не лише для того, щоб підняти питання про соціальну несправедливість, а й для того, щоб привернути увагу публіки або продавати мистецтво за високими цінами. Такий підхід може створювати враження активного участі у глобальних процесах, в той час як насправді це є лише поверхнева реакція на соціальні проблеми.

З іншого боку, феномен «втоми співстраждання» є реакцією на надмірне використання страждань у мистецтві та медіа. У суспільстві, яке постійно

стикається з численними трагедіями — від військових конфліктів до природних катастроф і соціальних проблем — люди можуть стати емоційно виснаженими від постійного контакту з зображеннями страждання. Ця емоційна втома призводить до того, що співчуття, яке колись було природною реакцією на трагедії, стає поверхневим або навіть байдужим. Глядачі можуть втратити здатність емоційно реагувати на зображення страждання або навіть відчувати агресію або відчуження.

Відомо, що люди, постійно піддаючись інтенсивним зображенням страждань у новинах, кіно чи мистецтві, можуть відчувати «перенавантаження» емоцій. Це може бути результатом того, що занадто багато негативної інформації впродовж тривалого часу призводить до втрати здатності співчувати чи діяти. Таке явище можна спостерігати в культурних продуктах, де теми соціальних трагедій втрачають свою силу і стають частиною повсякденної рутини. Зображення катастроф можуть вже не викликати того сильного емоційного відгуку, який вони викликали на початку, і глядачі можуть просто приймати їх без особливого впливу [4].

Сучасні художники, усвідомлюючи ці два феномени, створюють мистецькі роботи, які намагаються переписати чи переробити традиційні підходи до зображення страждання. Вони можуть це робити через використання абстракції, мета-арт практик, іронії чи сатири. Ці підходи дають можливість більш критично подивитися на те, як суспільство сприймає страждання, як часто використовуються емоційні маніпуляції для досягнення певних комерційних чи політичних цілей.

Такі роботи намагаються порушити поверхневі емоційні реакції, викликаючи не лише співчуття, але й питання про причини страждань, про механізми їх відтворення в культурі, а також про роль самого мистецтва в процесах соціальної трансформації.

Одним із прикладів цього є мистецтво, яке виводить страждання на новий рівень, запитуючи про етичність самого процесу візуалізації трагедій. Тому

мистецтво стає інструментом не тільки для того, щоб показати страждання, але й для того, щоб проаналізувати та переглянути умови їх існування.

Таким чином, феномени «демонстративного співстраждання» і «втоми співстраждання» у сучасному мистецтві ставлять перед художниками та суспільством важливі етичні і культурні питання. Вони змушують розмірковувати про роль мистецтва в соціальних і політичних процесах, а також про способи, якими мистецтво може ставити питання, викликати справжні емоційні реакції та шукати реальні шляхи для змін у суспільстві. Ці феномени є ключовими для розуміння того, як культура сьогодення реагує на численні соціальні кризи та як мистецтво може стати потужним інструментом для пошуку відповіді на ці виклики [12].

Мистецтво як форма естетичного освоєння світу охоплює велику кількість видів, кожен з яких має свою особливу мову, техніку, матеріал та естетичну функцію. Видова специфіка мистецтва полягає в тому, що кожен його різновид має унікальні способи впливу на людину, що зумовлюється особливостями художньої мови, емоційного заряду, засобів виразності та способу відображення дійсності.

Умовно мистецтво поділяється на просторові (живопис, архітектура, скульптура), часові (музика, література), просторово-часові (театр, кіно, балет) види. Просторові мистецтва апелюють до візуального сприйняття, фіксують об'єкт у статиці, тоді як часові мистецтва розкриваються в динаміці, у процесі розгортання в часі. Синтетичні види мистецтва поєднують обидві характеристики, що робить їх універсальними у вираженні складних змістів. Кожен вид мистецтва характеризується своєю знаковою системою. Наприклад, у літературі основним інструментом є слово, яке має як логічне, так і емоційне значення. У живописі головним засобом вираження є колір, лінія, композиція. Музика базується на звуковій організації, де ритм, мелодія і гармонія створюють емоційне тло, часто абстрактне за змістом, але потужне за впливом.

Значну роль у формуванні видової специфіки мистецтва відіграє також змістова наповненість твору. Наприклад, література та кіно дозволяють

розгорнути складний сюжет, змальовувати характери, аналізувати психологічні глибини. Натомість живопис чи музика можуть бути менш сюжетними, але більш емоційно насиченими, підкреслюючи внутрішній стан, настрій, переживання.

Проблема художньої творчості, центральна для естетичного дискурсу, охоплює питання джерел творчості, механізмів формування художнього образу та природи творчого акту. Естетика прагне не лише описати етапи створення твору, а й розкрити глибинні процеси, які відбуваються у свідомості митця в момент натхнення [21].

Творчість завжди індивідуальна, оригінальна, пов'язана з внутрішнім світом автора. Вона є результатом складної взаємодії досвіду, інтуїції, чуттєвості, знань і таланту. Водночас, художня творчість не ізольована від суспільства — навпаки, вона відображає соціальні контексти, епоху, цінності й настрої свого часу. Саме тому мистецтво виконує також важливу комунікативну функцію.

Окрему увагу в межах цієї проблеми приділяють поняттю художнього образу — ключовій категорії естетики. Образ не є простим віддзеркаленням реальності, він перетворений творчою уявою митця. У ньому поєднуються реальне й вигадане, суб'єктивне та об'єктивне. Через образ митець передає своє бачення світу, емоційний стан, філософські роздуми [5].

Художній процес охоплює три основні етапи: виникнення задуму, його втілення у матеріальній або вербальній формі та подальше сприйняття створеного твору. Задум — це початковий імпульс, який виникає в уяві митця й містить головну ідею, емоційний посил і внутрішній зміст майбутнього твору. Це глибоко особистісний і часто інтуїтивний процес, у якому формуються первинні образи, символи та концепція твору.

Наступний етап — втілення — передбачає реалізацію творчого задуму в певному виді мистецтва: у слові, звуці, фарбах, русі або інших художніх засобах. Тут важливе значення має володіння технікою, професійними навичками, знання жанрових особливостей і здатність до образного мислення. Саме на цьому етапі

відбувається перетворення абстрактної ідеї у конкретну художню форму, яка може бути сприйнята іншими.

Третій, завершальний етап — сприйняття — є не менш важливим, адже без глядача або читача художній твір не реалізує повністю свого смислового й естетичного потенціалу. Саме у взаємодії з аудиторією твір "оживає", набуває нових значень, інтерпретується по-різному залежно від контексту, досвіду й емоційного стану сприймача. Цей діалог між автором і публікою — багатовимірний і відкритий, оскільки кожен глядач привносить у нього власне розуміння, асоціації та почуття, створюючи унікальний акт співтворчості. У сучасному мистецтві спостерігається тенденція до розширення меж художньої творчості. Зникають жорсткі межі між видами мистецтва, з'являються нові жанри, що поєднують в собі відео, звук, текст, перформанс. Це вимагає від естетики нових підходів до аналізу й осмислення творчості, які виходять за рамки традиційних класифікацій.

Сутність художньої творчості полягає в прагненні до створення нового, оригінального, такого, що не просто повторює дійсність, а трансформує її, відкриває нові горизонти бачення. Творчість у мистецтві — це постійне подолання шаблонів, рутини, усталених форм; це пошук істини через красу, через символіку, через інтуїцію [44].

Отже, видова специфіка мистецтва та проблема художньої творчості — це складна, багатогранна сфера, яка вимагає глибокого філософського осмислення. Розуміння різниць і взаємозв'язків між видами мистецтва дозволяє не лише глибше оцінити художній твір, а й розширити горизонти сприйняття естетичних явищ у сучасному світі. Проблематика художньої творчості, у свою чергу, допомагає збагнути природу мистецтва як явища духовного життя людини. Феномени «демонстративного співстраждання» та «втоми співстраждання» у сучасному мистецтві становлять особливий виклик для художників, які працюють у контексті соціальних, політичних і культурних змін. Вони відкривають нові горизонти для роздумів над роллю мистецтва у формуванні суспільної свідомості та встановленні етичних орієнтирів. Мистецтво не лише

відображає соціальні проблеми, але й стає активним агентом у їх обговоренні, інтерпретації та, можливо, вирішенні.

Демонстративне співстраждання у сучасному мистецтві можна трактувати як певну манеру, в якій художники акцентують на стражданнях інших людей або груп, іноді з метою привернути увагу до цих проблем через емоційну або візуальну експресію. Такий підхід може мати як позитивний ефект, заохочуючи до співпереживання і соціальної солідарності, так і негативний, коли він перетворюється на поверхневу, іноді маніпулятивну реакцію на чужі біди, що не призводить до реальних змін у суспільстві [12;22].

З іншого боку, феномен втоми співстраждання виникає внаслідок надмірної медіа-експозиції до глобальних та локальних трагедій. Люди, які регулярно стикаються з такими зображеннями, можуть в кінцевому підсумку втратити здатність емоційно реагувати на біль і страждання інших. Це може призвести до емоційного виснаження, апатії або навіть байдужості, що у свою чергу ставить під питання етичність способів, якими мистецтво звертається до цієї проблематики. Ці два феномени, хоча й можуть бути взаємопов'язані, все ж об'єднують у собі складні етичні дилеми. Мистецтво, яке прагне відображати трагедії, не повинно лише «викликати співчуття», але й стимулювати до роздумів над реальними механізмами соціальних змін і моральних питань. Це вимагає від митців глибокого розуміння впливу своїх творів на аудиторію, а також здатності балансувати між емоційним викликом і прагненням до інтелектуального аналізу.

У сучасному контексті, де глобальні кризи, соціальні нерівності та політичні конфлікти постійно перебувають у фокусі уваги, мистецтво стає одним із основних інструментів для відображення, інтерпретації та боротьби з цими явищами. Феномен «демонстративного співстраждання» може бути сприйнятий як спроба митців активізувати публіку, «будити» її від апатії, звертаючи увагу на актуальні проблеми. Однак при цьому художники повинні бути уважними до ризику перетворення своїх робіт на тривіальне «споживання» чужих страждань, що може призвести до фрагментації сприйняття і зниження емоційної значущості таких тем [44].

Втома співстраждання, в свою чергу, вказує на необхідність створення нових форм вираження в мистецтві, які можуть не тільки актуалізувати проблему, але й стимулювати до більш глибоких і змістовних роздумів, діалогу та пошуку шляхів для вирішення проблем. В цьому контексті мистецтво має потенціал стати не лише відображенням кризи, а й інструментом для формування нової соціальної свідомості, здатної перейти від пасивного сприйняття до активного виявлення співпереживання та реальних змін.

Таким чином, ці феномени підкреслюють важливість етичного підходу до використання мистецтва як засобу соціального коментарю. Мистецтво сьогодні має велике значення не лише як естетична форма, але й як етичний акт, що зумовлює наше ставлення до інших людей і світу загалом.

3.2. Митець і суспільство: виміри відповідальності

У сучасному мистецтві проблема взаємодії митця і суспільства постає через різні аспекти відповідальності, які митець несе не тільки перед своїм глядачем, але й перед більш широкими соціальними, політичними та культурними процесами. У цьому контексті важливо розглянути, в яких саме вимірах митець має відповідальність і як його творчість може впливати на соціум, формувати його цінності, ідеї та емоції.

Сучасні художники часто розглядаються як агенти змін, які можуть не лише відображати реальність, а й активно формувати соціальні та культурні процеси. Вони мають унікальну можливість висловлювати своє бачення світу та ставити важливі питання через свої роботи. Відповідно, митець може бути як пасивним спостерігачем реальності, так і активним учасником соціальних змін.

Одним із головних аспектів відповідальності митця є здатність висвітлювати проблеми суспільства, що можуть залишатися невидимими або ігнорованими в інших сферах публічного життя. Митець може піднімати важливі питання про політичні, економічні, екологічні, культурні проблеми та впливати на формування громадської думки [21].

Митець несе етичну відповідальність за свої твори, особливо коли вони торкаються чутливих тем, таких як насильство, страждання, расизм, соціальна несправедливість. Сучасне мистецтво може бути спрямоване на деконструкцію традиційних поглядів або створення нових етичних норм. Проте це також вимагає від митця ретельного розгляду того, як його творчість впливає на глядача, які емоції вона викликає, і чи не порушує вона соціальних чи культурних меж. Творчість, яка несе в собі пропаганду насильства або ненависті, або яка маніпулює стражданнями та трагедіями для естетичних або комерційних цілей, може бути проблемною з етичної точки зору. Важливо, щоб митець свідомо обирав теми і форми вираження, не знижуючи цінність людського досвіду та емоцій [4].

Окрім етичних питань, митець також може нести політичну відповідальність, особливо в контексті авторитарних режимів або в умовах соціальних та політичних криз. Мистецтво може бути потужним інструментом політичної критики, боротьби з несправедливістю та заклику до змін. В історії багато художників ставали символами опору, виражаючи своє невдоволення або протест через свої роботи. Однак політична відповідальність митця має свою межу, адже мистецтво може стати як інструментом для сприяння політичній маніпуляції, так і для боротьби з нею. Митець може бути спокушений до використання своєї творчості для підтримки існуючої влади або для підбурювання до революцій, в залежності від свого розуміння політичної ситуації та свого впливу на громадськість.

Митець не лише створює твори, але й вступає в комунікацію з суспільством через свою творчість. Тому відповідальність митця також полягає в розумінні того, як його роботи сприйматимуться, які повідомлення вони будуть нести і який вплив матимуть на глядача. Мистецтво завжди є своєрідним діалогом між митцем та глядачем, і цей діалог може бути не лише емоційним, але й інтелектуальним, етичним або політичним [26].

Суспільство, в свою чергу, має відповідальність за те, як сприймає і інтерпретує твори мистецтва. Однак митець може активно брати участь у

формуванні цієї комунікації через контекст, в якому розміщуються його роботи, через вибір платформи для їх представлення та через спосіб, яким він спілкується з аудиторією.

Мистецтво не тільки відображає реальність, але й може бути формою прогнозу майбутніх соціальних чи культурних змін. Відповідальність митця полягає в тому, щоб усвідомлювати наслідки своїх творів і, в разі потреби, бути готовим до того, що його роботи можуть стати важливим елементом у майбутніх соціальних або політичних процесах.

Митець може передбачати зміни у суспільстві та звертатися до глядачів із закликом до дій. Тому, відповідальність митця може полягати в тому, щоб бути «спостерігачем майбутнього»[48] — передбачати, як соціум буде змінюватися, і вносити свої ідеї в цю еволюцію. У сучасному глобалізованому світі митці також несуть відповідальність за те, як їх творчість може вплинути на міжнародну аудиторію. Мистецтво часто стає важливим інструментом у питаннях глобальних криз, таких як зміна клімату, права людини, соціальна справедливість та інші. Творчість може бути способом для митців звертатися до міжнародної спільноти, висловлюючи своє занепокоєння або мобілізуючи громадськість для вирішення глобальних проблем.

Митець і суспільство взаємопов'язані через складний мереживний механізм відповідальності, де кожен з аспектів творчості має свої наслідки. Митець, розуміючи свою роль в суспільстві, може не лише відображати, а й формувати соціальні процеси. Відповідальність митця полягає в тому, щоб творчість була не лише актом самовираження, але й засобом для конструктивного діалогу, етичних і політичних змін [21].

У сучасному філософському дискурсі художня творчість набуває нових інтерпретацій і розглядається з погляду міждисциплінарних підходів — культурологічного, феноменологічного, психоаналітичного, пост-структуралістського, когнітивного тощо. Сучасна естетика дедалі більше виходить за межі традиційних уявлень про мистецтво як про винятково форму

прекрасного, зосереджуючи увагу на процесах, контекстах і суб'єктивному сприйнятті.

Однією з важливих тенденцій сучасної естетики є деконструкція класичних уявлень про художню творчість як щось елітарне, недосяжне для "пересічного" індивіда. Теорії XXI століття підкреслюють, що творчість може проявлятися у будь-якому середовищі — у побуті, у повсякденній комунікації, в мас-медіа, у цифрових просторах. Це значно розширює горизонти естетичного аналізу.

Згідно з поглядами постмодернізму, художня творчість втрачає свою "універсальну істину" і набуває множинних значень. Автор більше не вважається абсолютним творцем сенсу — натомість велика увага приділяється рецепції, інтерпретації, реакції глядача чи читача. У цьому сенсі творчість постає як діалог між митцем, твором і аудиторією.

У сучасних естетичних концепціях дедалі більше уваги приділяється не лише формі, а й контексту твору: хто створює, в яких умовах, для кого, з якою метою. Тобто мистецтво більше не розглядається ізольовано від соціально-політичного та культурного середовища. Це дозволяє аналізувати художню творчість як засіб критики, протесту, рефлексії та навіть як інструмент соціальних змін [21].

Феноменологічні підходи (Е. Гусерль, М. Мерло-Понті) акцентують на безпосередньому переживанні мистецтва. Творчість тут розглядається як акт виявлення сутностей через інтуїтивне схоплення естетичного досвіду. Важливим є не стільки результат, скільки сам процес зустрічі з художнім твором — відкритий, глибинний, індивідуалізований.

Не менш значущим є внесок когнітивної науки у розуміння творчості: сучасна естетика вивчає нейропсихологічні аспекти натхнення, уяви, художнього мислення. Дослідження показують, що творчість — це не містичний процес, а складна взаємодія свідомих і підсвідомих механізмів, пам'яті, досвіду, емоцій та асоціацій.

У цьому контексті актуальним стає поняття інтермедіальності, яке описує взаємодію між різними видами мистецтва. Наприклад, сучасний художній твір може поєднувати музику, відео, текст, програмування — і бути повністю цифровим. Це створює нові виклики для естетичної теорії, яка має адаптувати свої поняття до змін у мистецькій реальності.

Сучасна естетика значно розширила коло своїх досліджень, включивши в нього явища масової культури, які раніше не сприймалися як повноцінне мистецтво. До таких форм належать поп-арт, графіті, вуличне мистецтво, рекламна візуалізація, відеоігри, а також промисловий і цифровий дизайн. Ці напрями відображають естетичні смаки широких соціальних груп і відіграють важливу роль у формуванні сучасного візуального середовища. Естетика аналізує, як ці явища поєднують розважальну функцію з елементами творчості, комунікації та культурного кодування [21].

Ще кілька десятиліть тому подібні форми художнього вираження часто вважались вторинними або навіть маргінальними порівняно з так званім "високим" мистецтвом — класичною музикою, академічним живописом чи театром. Масова культура ототожнювалась з комерцією, шаблонністю й втратою глибокого змісту. Однак сучасна естетика переглядає ці оцінки, звертаючи увагу на складність, символіку, емоційний вплив і соціальну значущість масових художніх форм. Вони не лише відображають суспільні настрої, а й формують нові культурні цінності, мови вираження та типи ідентичності.

Такий переосмислений підхід дозволяє стерти чітку межу між "високим" і "популярним" мистецтвом, відкриваючи естетичний простір для більш демократичного, відкритого й різноманітного бачення творчості. Сучасна естетика визнає, що цінність мистецтва не завжди визначається його належністю до певного жанру чи традиції, а його здатністю впливати на людину, викликати емоції, стимулювати мислення й формувати культурний простір. Це дає змогу по-новому інтерпретувати сучасне мистецтво як складне, багатогранне і невід'ємне від повсякденного життя.

Проблема взаємодії митця і суспільства завжди була одним із центральних

питань в естетичній думці. Сучасна естетика значно розширила коло своїх досліджень, оскільки мистецтво вже не обмежується лише класичними формами творчості, такими як живопис, музика чи театр. Натомість, сьогodнішнє мистецтво включає у себе новітні напрямки, які виникають у цифровому середовищі, перформанс-арт, масову культуру та навіть нові технології, такі як штучний інтелект, нейромережі та NFT-мистецтво. Всі ці нові форми вимагають нового підходу до осмислення ролі митця в суспільстві та його відповідальності перед ним [5;18].

У контексті сучасного мистецтва митець все частіше виступає не просто як особистість, яка створює естетичні об'єкти, а як соціальний агент, який формує культурну та політичну реальність. Від митця очікується не лише здатність відображати реальність, а й активно впливати на суспільство, звертатися до важливих соціальних проблем, висвітлювати невидимі аспекти людського існування, які часто залишаються поза увагою загальної маси.

Митець може бути також політичним діячем, чії твори або вчинки мають важливе значення для суспільних змін. Ця політична відповідальність митця полягає в здатності творчо працювати в умовах суспільної ідеології, не піддаючись маніпуляціям влади, зберігаючи автономію творчості. Як приклад, можна згадати художників і письменників радянського періоду, які, попри цензуру, створювали роботи, що ставали символами боротьби за національні права та свободи. Невід'ємною частиною політичної відповідальності митця є здатність надавати свідомо різні трактування тих чи інших історичних чи соціальних подій. Українська естетика у другій половині ХХ століття активно почала досліджувати проблему національної ідентичності в мистецтві, де творчість розглядалася як не лише естетичний, але й культурно-історичний феномен. У сучасному світі, коли глобалізація продовжує своє посилене поширення, роль митця набуває ще більш широких вимірів. Мистецтво стає засобом критики не лише локальних, а й глобальних проблем, таких як зміна клімату, боротьба за права людини, глобальні конфлікти [21]. Сучасні митці мають можливість виходити за межі національних кордонів і впливати на

глобальну аудиторію. Завдяки сучасним технологіям митці можуть створювати цифрові форми мистецтва, які легко доступні для глядачів з різних куточків світу. Це дозволяє не лише вирішувати локальні культурні чи політичні питання, але й брати участь у глобальних діалогах про важливі проблеми, які торкаються всього людства. Сучасна естетика, як і в попередні часи, визнає мистецтво не лише як відображення реальності, а й як можливість для митців прогнозувати майбутні соціальні та культурні зміни. Важливість мистецтва полягає в його здатності передбачати зміни у соціумі та надавати нові перспективи на майбутнє. Митці можуть не лише зображати існуючі соціальні реалії, а й створювати нові наративи, які впливають на те, як ми розуміємо майбутнє. У цьому контексті важливо розглядати мистецтво як інструмент рефлексії та передбачення майбутнього, що має потужний вплив на культурні та соціальні процеси. Таким чином, сучасна естетика і роль митця в суспільстві — це багатогранне і складне питання, яке охоплює різні рівні відповідальності. Митець не лише відображає реальність, але й активно формує її, вносячи нові ідеї, ставлячи питання та пропонуючи нові шляхи вирішення соціальних, етичних та політичних проблем. Його творчість є не тільки інструментом самовираження, але й діалогом із суспільством, що має здатність змінювати та формувати нові культурні парадигми [22;36].

Отже, у сучасному мистецтві взаємодія митця і суспільства є складним і багатогранним процесом, що охоплює етичну, політичну та культурну відповідальність. Митець виступає не лише як творець естетичних об'єктів, але й як активний учасник соціальних процесів, здатний висвітлювати приховані проблеми, формувати громадську думку та впливати на культурні цінності. Його творчість стає діалогом із суспільством, що вимагає свідомого підходу до вибору тем, форм вираження та їхнього потенційного впливу на аудиторію. Сучасна естетика, спираючись на міждисциплінарні підходи — від феноменології до когнітивної науки, — розширює розуміння мистецтва, включаючи масову культуру, цифрові формати та новітні технології, такі як ШІ та NFT. У цьому контексті митець набуває ролі агента змін, який не лише відображає реальність,

але й прогнозує майбутнє, сприяючи формуванню нових наративів і парадигм. Відповідальність митця полягає в гармонійному балансі між свободою творчого самовираження та етичними межами, що забезпечують конструктивний діалог із суспільством і сприяють його розвитку.

ВИСНОВКИ

Таким чином, сучасне мистецтво постає не лише як засіб естетичного вираження, а й як простором для моральних дискусій, де стикаються свобода творчості та етична відповідальність. Важливим напрямом у сучасному мистецтві є звернення соціальних та екологічних проблем, таких як зміна клімату, забруднення навколишнього середовища, та гуманістичні аспекти взаємодії людини з природою. Мистецтво набуло нових форм, які включають акції, інсталяції, фільми та інші роботи, що мають на меті не лише естетичний вплив, але й заклик до дії.

Проаналізовано фундаментальні підходи до моральної природи мистецтва – від античної критики до концепту безкорисливого задоволення і сучасних теорій влади й репрезентації. Це дало змогу окреслити ключові філософські параметри, в яких формується етика мистецтва.

Також було зосереджено увагу на моральних колізіях сучасного мистецтва: провокації, епатажі, цензурі, використання цифрових технологій та штучного інтелекту. З'ясовано, що провокативні форми художнього висловлювання можуть бути одночасно інструментом критики суспільних норм і джерелом етичних ризиків. Цензура, як показало дослідження, має амбівалентний характер – вона може як стримувати творчість, так і слугувати захистом суспільних цінностей. У цифрову епоху актуалізуються нові дилеми щодо авторства, плагіату та маніпуляцій в мистецтві.

Акцентовано увагу на впливі ціннісних трансформацій сучасності на художні практики. Феномени «демонстративного співстраждання» і «втоми від співстраждання» свідчать про зміну механізмів емпатії в мистецтві та потребу переосмислення його соціальної ролі. Особливу увагу приділено темі відповідальності митця, яка дедалі частіше розглядається не лише в межах естетики, а й у соціокультурному вимірі. Адже досить дилемними в сучасному розвитку мистецтва є естетизація смерті, руйнування життєвих устоїв, порнографія, маніпуляції в засобах масової інформації та особливо в рекламі. Також не менш загрозливими виступають дилеми оформлення публічних

просторів, знищення творів мистецтва в контексті змін політичних уподобань, також маніпуляції в залежності від соціальної стратифікації актуалізується феномен «демонстративного споживання», а емоційна байдужість, внаслідок інтенсивного відтворення проблем у сучасних напрямках мистецтва, стає превалюючою. Досить гостро стоїть питання моральної регуляції в мистецтві, а саме - на проблемі відповідальності самого митця. Оскільки створюють неймовірну емоційну реакцію на глядачів з непередбачуваними наслідками.

Таким чином, сучасне мистецтво є динамічним простором, у якому перетинаються естетичне, етичне, соціальне та технологічне. Морально-етичні дилеми, що виникають не мають однозначного вирішення, але їх осмислення дозволяє формувати більш свідоме, відповідальне ставлення до мистецтва – як з боку митців, так і з боку аудиторії. Мистецтво залишається важливим інструментом критичного мислення, етичного рефлексування та трансформації суспільних норм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адорно Т. Естетична теорія / пер. з нім. М. Собуцький. – Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 432 с.
2. Беньямін В. Твір мистецтва в епоху його технічної відтворюваності / пер. з нім. В. Климченко // Вибрані есе. – Київ: Грані-Т, 2010. – С. 45–72.
3. Бичко І.В. Проблема художньої творчості в сучасній філософській естетиці // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. 2015. №2(17). С. 8–12.
4. Білошенко Б. Штучний інтелект і творчість людини: конкуренція чи співпраця? Вуtemedirk. Етичні наслідки штучного інтелекту для творчих професій // URL: <https://tykyiv.com/progresivnij/shtuchnii-intelekt-ta-tvorchist-pro-shcho-govorit-kreativna-industriia/>
5. Волинець В. Вплив штучного інтелекту на сучасне мистецтво: можливості та виклики. Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері, 6(1), 21–31. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.6.1.2023.283933>.
6. Діакону Меделіна. Роздуми про естетику дотику, нюху і смаку // Сучасна естетика. 2006. Vol. 4. URL: https://digitalcommons.risd.edu/liberalarts_contempaesthetics/vol4/iss1/8/
7. Екзистенційні виміри мистецтва в культурі ХХ століття // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць. – Вип.7. – К.: Укр. Центр духовн. культури, 1999. – С. 150–160.
8. Естетика мистецтва: навчальний посібник / уклад. Л.Б. Мартиненко, О.В. Гончарова. – Умань: ВПЦ «Візаві», 2019. – 272 с.
9. Етика і естетика: навчальний посібник / за ред. В.Л. Петрушенка. – Львів: Новий Світ-2000, 2011. – 352 с.
10. Етика. Естетика: навчальний посібник / за наук. ред. В.І. Панченко. – Київ: Центр учбової літератури, 2014. – 432 с.
11. Етичні проблеми сучасного арт-ринку. URL: <https://kyiv.gallery/statii/etychni-problemy-suchasnoho-art-rynku>

- 12.Івчик Н. Фонтан Марселя Дюшана: як звичайний пісуар став мистецтвом // URL: <https://nataliaivchyk.com/fontan-marselya-dyushana-yak-zvyhajnyj-pisuar-stav-mystetstvom/>
- 13.Каган М.С. Філософія культури: Аналітика культурних форм. – Львів: Літопис, 2001. – 312 с.
- 14.Кандинський В. та Малевич К. // Філософські науки. – 1989. – № 9. – С. 91.
- 15.Кант І. Критика здатності судження / пер. з нім. В. Ковальчук. – Київ: Юніверс, 2008. – 320 с.
- 16.Кашуба О.Д. Кубофутуризм в Україні. О.Богомазов: теорія та практика (Створення нових стильових форм живопису). – Київ: Національна академія наук України, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського, 1999.
- 17.Кириченко Н.І. Сучасне мистецтво: естетичний вимір. Культура і сучасність. 2013. №1. С. 32–36.
- 18.Копилова О.В. Етичні засади сучасного мистецтва [Електронний ресурс] / О.В. Копилова. – Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, філософський факультет.
- 19.Копитко М.О. Естетика і художня культура: проблеми співвідношення. Мистецтвознавчі записки. 2014. Вип. 25. С. 76–80.
- 20.Культурний портал Artefact. (2025). Сюрреалізм – це я: чому Сальвадор Далі найбожевільніший художник ХХ століття // URL:<https://artefact.org.ua/mistetstvo/surrealizm-tse-ya-chomu-salvador-dali-najbozhevilnishyj-hudozhnyk-hh-stolittya.html> .
- 21.Культурологічні виміри актуальних проблем мистецтва: колективна монографія / за заг. ред. проф. Т.І. Андрущенко. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. – 252 с.
- 22.Левчук Л.Т. та інші. Естетика: підр. – Київ: Центр учбової літератури, 2010. – 344 с.
- 23.Левченко, Н.А. Естетосфера мистецької культури ХХ століття. – Київ: ГАЛПУ, 1998. – 144 с.

24. Левченко Н.О. Образні трансформації у художній культурі ХХ століття // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць. – Вип.5. – К.: Укр. Центр духовн. культури, 1999. – С. 212–222.
25. Літературознавчий словник-довідник. – Київ: Академія, 1997. – 752 с.
26. Оніщенко О.І. Художня творчість у контексті гуманітарного знання: [Монографія]. – К.: Вища шк., 2001. – 179 с.
27. Павліченко Н. Сучасний український арт-ринок: проблеми і рішення / Магістеріум. Вип. 59. Культурологія, 2015. С. 57–61. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6910/Pavlichenko_Suchasnyi_ukrainskyi_art_rynok.pdf
28. Павлова О.Ю. Онтологічний статус естетичного досвіду / О.Ю. Павлова. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2008. – 262 с.
29. Петрова О. Третє Око: Мистецькі студії (Монографічна збірка статей) / ІПСМ НАМ України. К.: Фенікс, 2015. 480 с.
30. Платон. Держава / пер. з давньогрец. та комент. Дзвінки Коваль. – Київ: Основи, 2000. – 355 с.
31. Попович М.В. Нариси з естетики. – Київ: Основи, 2002. – 384 с.
32. Рик С.Й. Методологічні аспекти вивчення мистецтва в радянський період. Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство. 2006. Вип. 5. С. 41–46.
33. Рубан Л.О. Діалектика свободи і моральної відповідальності в процесі творчого самовиявлення митця // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: Зб. наук. праць. – К., 1998. – Ч. 1. – С. 69–78.
34. Сидоренко В.Д. Візуальне мистецтво від авангардних зрушень до новітніх спрямувань: Розвиток візуального мистецтва України ХХ–ХХІ століть / ІПСМ АМУ. К.: ВХ[студіо], 2008. – 188 с.
35. Смирна Л. Модерне, сучасне і новітнє мистецтво / Л. Смирна, В. Хаматов, А. Пучков. Сучасне мистецтво. Київ, 2016. Вип. 12. С. 158–167.

- 36.Смирна Л.В. Століття нонконформізму в українському візуальному мистецтві: Монографія / Ін-т проблем сучасного мистецтва НАМ України. Київ: «Видавництво «Фенікс», 2017. – 480 с.
- 37.Станіслав О.В. Ключові принципи постмодернізму як світоглядне поле французької культури другої половини ХХ століття. С. 68–71.
URL: <https://tsj.journal.kspu.edu/index.php/tsj/article/view/190>
- 38.Стерноу Сюзанна А.. Арт Нуво. Дух прекрасної епохи. – М.: Белфакс, 1997. – 128 с.
- 39.Українська та зарубіжна культура: підручник. – Київ: Знання, 2000. – 480 с.
- 40.Українська правда. Життя. Хто такий Ай Вейвей та до чого тут «Українська правда» [Електронний ресурс] // Українська правда. Життя. – 14 травня 2024.
- 41.Фуко М. Слова і речі: Археологія гуманітарних наук / пер. з фр. В. Шовкун. – Київ: Аконіт, 2005. – 404 с.
- 42.Хандогіна Л. Мистецтво “моральних провокацій”
URL: https://www.culturology.academy/wpcontent/uploads/KD1_Handohina.pdf
- 43.Чепелик О.В. Взаємодія архітектурних просторів, сучасного мистецтва та новітніх технологій, або Мультимедійна утопія / ІПСМ АМУ. К.: Хімджест, 2009. – 272 с.
- 44.Шинкарук В.І. Естетика як філософське пізнання мистецтва. Філософські обрії. 2008. №18. С. 20–26.
- 45.Яковенко Н.П. Перформативність у сучасному мистецтві: естетичний і соціальний вимір. Актуальні питання гуманітарних наук. 2021. №38. С. 59–63.
- 46.Kyiv Gallery. Демієн Херст: революція на арт-ринку [Електронний ресурс] // Kyiv Gallery. –URL: <https://kyiv.gallery/statii/damien-hirst-revoliutsiia-na-art-rynku>.

47. Kyiv Gallery. Джексон Поллок і його знаменита капельна техніка// URL:
<https://kyiv.gallery/ru/statii/dzhekson-pollok-i-yego-znamenitaya-kaapelnaaya-tekhnika>
48. Gustlin, L., Gustlin, J. Феміністичне мистецтво (1970–2000)
URL [https://ukrayinska.libretexts.org/Гуманітарні_науки/Мистецтво/Історія_сучасного_мистецтва_\(Gustlin_i_Gustlin\)/05%3A_Трансформація_світу_мистецтва_\(1970-1999\)/5.06%3A_Феміністичне_мистецтво_\(1970-2000\)](https://ukrayinska.libretexts.org/Гуманітарні_науки/Мистецтво/Історія_сучасного_мистецтва_(Gustlin_i_Gustlin)/05%3A_Трансформація_світу_мистецтва_(1970-1999)/5.06%3A_Феміністичне_мистецтво_(1970-2000))